

Skogsbruksskador på forn- lämningar i Västerbottens län

Rapport över 2005 års inventering

Västerbottens museum/Uppdragsverksamheten

Berit Anderson 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING 2

SYFTE 2

URVAL 2

GENOMFÖRANDE 3

RESULTAT 3

UTVÄRDERING 4

Omslag. Samma fångstgrop efter avverkning samt efter markberedning. Den övre bilden är fotograferad efter avverkning och den undre efter markberedning.

Rapport över skogsskadeinventering i Västerbottens län 2005

SAMMANFATTNING

På uppdrag av Riksantikvarieämbetet genomfördes 1999 en inventering av skador på fornlämningar där skadorna uppkommit av skogsbruket. Inventeringarna genomfördes i Värmlands län, Jönköpings län och Västerbottens län. Denna inventering visade att stora delar av de kända fornlämningarna skadats i samband med skogsbruk.

Den kartläggning och inventering som genomförts 2005 omfattar samma län som 1999 och förhoppningen är att färre fornlämningar skall ha skador orsakade av skogsbruket. I Västerbottens län har inventeringen genomförts av Västerbottens museum AB/ Uppdragsverksamheten på uppdrag av Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen, Stockholm.

Resultatet av inventeringen visar att 55% av lokalerna med fornlämningar har nya skador orsakade av skogsbruket och att skadorna på det tillhörande fornlämningsområdena är något större, 80% har skador från skogsbruket.

SYFTE

Det huvudsakliga syftet är att jämföra huruvida skador orsakade av skogsbruket på kända fornlämningar minskat eller ej. Det är även av intresse att se om andelen avverkningsanmälningar som inkommer till Länsstyrelsens kulturmiljöavdelning ökat eller minskat.

URVAL

För att kunna jämföra de två inventeringarna har samma antal inventeringsområden valts ut, dock med något annorlunda metod. Totalt skulle 50 avverkningsområden som berör fornlämningar inventeras, av dessa skulle 20 omfatta kända fornlämningar där avverkning skett, 20 omfatta kända fornlämningar där avverkning och markberedning skett samt 10 referensområden där varken avverkning eller markberedning skett (Bilaga 3). Referensområdena kan visa huruvida fornlämningar skadats av andra faktorer eller av äldre skogsbruk. En karta i form av en shape-fil med avverkningsanmälningar mellan år 2000 – 2004 från Skogsvårdsstyrelsen i Umeå jämfördes med kända fornlämningar markerade på ekonomiska kartan. Av de anmälningar som sammanföll med kända fornlämningar gjordes ett urval. Önskemålet från Riksantikvarieämbetet var att de utvalda områdena skulle ha så stor geografisk spridning som möjligt samt representera så många lämningstyper som möjligt. De utvalda områdena berör de flesta kommuner i länet, endast i Norsjö, Storuman och Vilhelmina saknas utvalda områden. Inom de utvalda områdena berörs lämningstyperna: fångstgrop (28), boplatz (8), härd (5), stensättning (2), gårdstomt (2), bevattningsdike, boplatzgrop i

klapper, boplatsgrop, milstolpe och röse på 1 lokal vardera. En erfarenhet från 1999 års inventering var att många av skogsytorna inte kommer att vara avverkade och markberedda vid inventeringstillfället. För att vara säkra på att uppnå Riksantikvarieämbetets uppställda mål valdes totalt 73 områden ut, varav 39 skulle markberedas, 24 enbart avverkas samt 10 referensområden.

GENOMFÖRANDE

Inventeringen har genomförts under perioden juni - december. Vid inventeringen användes utskrift från ekonomiska kartan samt beskrivningar från fornminnesregistret. Delar av inventeringen genomfördes med hjälp av digital karta i handdator med GPS.

Vid inventeringen har en av Riksantikvarieämbetet för ändamålet framtagen blankett använts där ett flertal parametrar noterats. De flesta rör huruvida lämningen/lämningsområdet har märkts ut i terrängen; utsatts för åverkan och i så fall av vad, t ex hjul, ris eller markberedning samt i vilken omfattning; ringa, skadad, grov skada (se Bilaga 2). Hur de olika skadorna skall bedömas framgår i de "Instruktioner inför skadeinventering" som tillhandahållits av Riksantikvarieämbetet (Bilaga 1).

RESULTAT

Av de totalt 40 områden med fornlämningar som valts ut har lämningar med nya skador orsakade av skogsbruket registrerats på 22 (55%) lokaler (se Bilaga 5). Vad gäller skador på fornlämningsområdet så är frekvensen högre, 32 (80%) lokaler av 40 har skador orsakade av skogsbruket inom fornlämningsområdet. Bland de utvalda områdena skulle 20 vara avverkade och markberedda, 20 enbart avverkade samt 10 referensområden där ingen avverkning ännu skett. Skadebilden bland de två skogsbruksåtgärderna är relativt likartad (Bilaga 4). På de 20 områden där markberedning skett har 10 (50%) lokaler skador på fornlämningarna och på 15 (75%) har även det tillhörande fornlämningsområdet skadats. Inom de områden där enbart avverkning skett har 12 (60%) lokaler skadade fornlämningar och på 17 (85%) lokaler har även fornlämningsområdet skadats. Bland de 10 referensområdena har 2 (20%) lokaler skadade fornlämningar men inga skador på fornlämningsområdena.

Orsaken till de skador som registrerats har uppdelats i ; *skador från maskinens hjul, skador från markberedning, skador orsakade av övertäckning och nedrisning* samt *annan skada*.

På de 20 lokaler där avverkning och **markberedning** skett har 8 lokaler med **fornlämningar** *skador från maskinens hjul*, 4 har *skador från markberedning*, 4 har skador orsakade av *övertäckning* och 1 lokal har *annan skada*. Lokaler med skador på **fornlämningsområdet** är något fler, 11 lokaler har *skador från maskinens hjul*, 10 har *skador från markberedning*, 2 har *skadats av övertäckning* och 1 lokal har *annan skada*.

På de 20 lokaler där enbart **avverkning (hygge)** skett har 10 lokaler med **fornlämningar** *skador från maskinens hjul*, ingen har *skador från markberedning*, 8 har skador orsakade av *övertäckning* och ingen har *annan skada*. Lokaler med skador på **fornlämningsområdet** är något fler, 14 lokaler

har *skador från maskinens hjul*, 1 har *skador från markberedning*, 7 har *skadats av övertäckning* och ingen har *annan skada*.

De 10 lokaler som valts som referensområden uppvisar ganska få skador. Här har 1 lokal med **fornlämningar** *skadats av övertäckning* och 1 lokal har *annan skada*. I denna grupp har inga skador på **fornlämningsområdena** registrerats.

Vi ansåg det intressant att även notera om de fornlämningar och fornlämningsområden som ingick i inventeringen även hade äldre skador. Av de 40 områden med fornlämningar som valts ut så har lämningar med enbart gamla skador orsakade av skogsbruket registrerats på 7 (17,5%) lokaler (se bil.5). Vad gäller skador på fornlämningsområdet så är frekvensen lägre, 3 (7,5%) lokaler av 40 har skador orsakade av skogsbruket inom fornlämningsområdet. En ganska hög andel av de inventerade lokalerna med nya skador har även gamla sådana.

Bland de 10 referensområden som inventerats så har 4 (40%) gamla skador på fornlämningarna och 7 (70%) har även skador på det omgivande fornlämningsområdet. Majoriteten av dessa gamla skador härrör från maskinernas hjul.

Vid inventeringen noterades även huruvida fornlämningen och/eller fornlämningsområdet var markerad i terrängen. Fornlämningarna var markerade på 23 (57,5%) av de totalt 40 lokalerna medan fornlämningsområdet endast var markerat på 3 (7,5%) av de 40 lokalerna.

Bland de 40 avverkningsanmälningarna har beslut fattats av Länsstyrelsens Kulturmiljöavdelning i 20 fall. Anmärkningsvärt är att ingen avverkningsanmälan skickats vidare till Länsstyrelsen från Lycksele, Malå och Robertsfors kommuner.

UTVÄRDERING

Ett problem som uppmärksammats är att vissa fornlämningar inte återfinns på angiven plats och därmed ibland ligger utanför det avverkade området, eller inte återfinns alls. Trots att vi valde ut 23 områden utöver de stipulerade 50 så kom vi inte upp till 20 områden med markberedning. Ytterligare 3 områden valdes därför ut genom att jämföra Skogsvårdsstyrelsens shape-fil "Faktiskt avverkat" med avverkningsanmälningar från åren 2000 - 2004 och fornlämningar markerade på ekonomisk karta.

Bland de utvalda lokalerna fanns ett flertal där ingen avverkning ännu skett, på vissa av dessa fanns rester av utmärkning i form av pappersband. Dessa var väldigt svåra att se om man inte aktivt sökte efter någon form av markering och många av banden låg på marken i mossan. Efter att avverkningsanmälan beviljats så har markägaren 3 år på sig att genomföra avverkningen. En markering av en fornlämning med pappersband förstörs ganska fort av väder och vind vilket leder till att när området skall avverkas så finns inte mycket av markeringen kvar och risken för skador ökar.

Många av de skador som registrerats på fornlämningarna och fornlämningsområdena består av hjulskador och markberedningsskador på

fångstgroparnas vallar, själva fångstgropen är ofta oskadad. Dessa skador kan bero på att vallarna inte är lika tydliga som groparna i terrängen samt att i de fall som fornlämningen markerats så sitter markeringen i gropen. Bäst resultat vad gäller undvikande av skador verkar vara att göra högstubbar. Det räcker dock inte med endast 1 högstubbe vid t ex en fångstgrop, då är ofta motstående vall skadad av markberedning. Idealfallet är 4 högstubbar runt t ex en fångstgrop, dessa högstubbar skall stå så nära varandra att det inte är möjligt att komma emellan med en markberedare. I många fall har högstubbar lämnats kvar vid fångstgropar men de har varit för få. Det finns även exempel där en väldigt stor mängd högstubbar lämnats kvar, varav vissa verkar markera vilken väg som skogsmaskinerna skall köra och andra markerar fornlämningar i form av fångstgropar men även kulturlämningar i form av kolbottnar. De stora mängden högstubbar kan göra det svårt att tolka var de lämningar som skall skyddas ligger (se bildbilaga).

En ganska hög andel av fornlämningarna och de tillhörande fornlämningsområdena är skadade av övertäckning i form av ris och mindre träd. Överrisning kan kanske tyckas vara en ganska obetydlig skada, men det kan innebära att t ex en fångstgrop eller en härd är väldigt svår att hitta igen. Kraftig nedrisning gjorde det omöjligt att avgöra huruvida en lämning var skadad eller ej på tre lokaler vid denna inventering eftersom de inte gick att hitta lämningarna. Vidare så kan ris på en fornlämning eller inom fornlämningsområdet göra att upplevelsevärdet påverkas negativt. En större mängd ris förmultnar ganska sakta och kan medföra en förändring i markytan, den blir småkuperad i stället för plan.

Sammanfattningsvis visar denna inventering att viljan till hänsyn i samband med skogsavverkningar i fornlämningsmiljöer varierar från väldigt god hänsyn till avsaknad av hänsynstagande. I de flesta fall så har relativt god hänsyn tagits till fornlämningarna vid avverkningen men att det är vid den efterföljande markberedningen som skadorna uppkommit på fornlämningsområdet i anslutning till fornlämningen. Detta tyder på att det finns brister i kommunikationen mellan de som utför avverkningen och de som utför den markberedning som sker 1-2 år efter.

Område vid Lillesele, Degerfors sn med väldigt många högstubbar som dels markerar vägar men även fångstgropar och kolbottnar.

Bilaga 1.

Instruktioner inför skadeinventering

1. Inventeringsområden

Museet har för inventering valt ut minst 40 inventeringsområden med kända och registrerade fornlämningar. Vart och ett av områdena utgör ett avverkningsområde enligt avverkningsanmälan som skickats in till Skogsvårdsstyrelsen (SVS). Hälften av områdena skall endast vara avverkade och hälften skall vara avverkade och markberedda. Som referensområden väljs 10 områden som berör fasta fornlämningar men där avverkning ännu ej skett. Urvalet skall ha jämn spridning över länets skogsområden.

2. Registrering

Registrering görs på bifogad ”Blankett för 2005 års inventering av skogsbruksskador på fornlämningar”. Registernumret ska vara fornlämningens nummer i Fornminnesregistret. Om fornlämningen inte är registrerad i Fornminnesregistret skall den anges som nyfynd på blanketten samt beskrivas och anmälas som sådant till Fornminnesregistret.

Lämningstyp anges enligt Fornminnesregistrets lämningstyplista.

Överrisning räknas som övertäckning och ringa åverkan.

2. Definitioner

Fornlämningsområde:

Fornlämningsområdet hör till fornlämningen och definieras enligt 2 kap. 2 § KML. I skadeinventeringen definieras fornlämningsområdets storlek enligt länsstyrelsens bedömning.

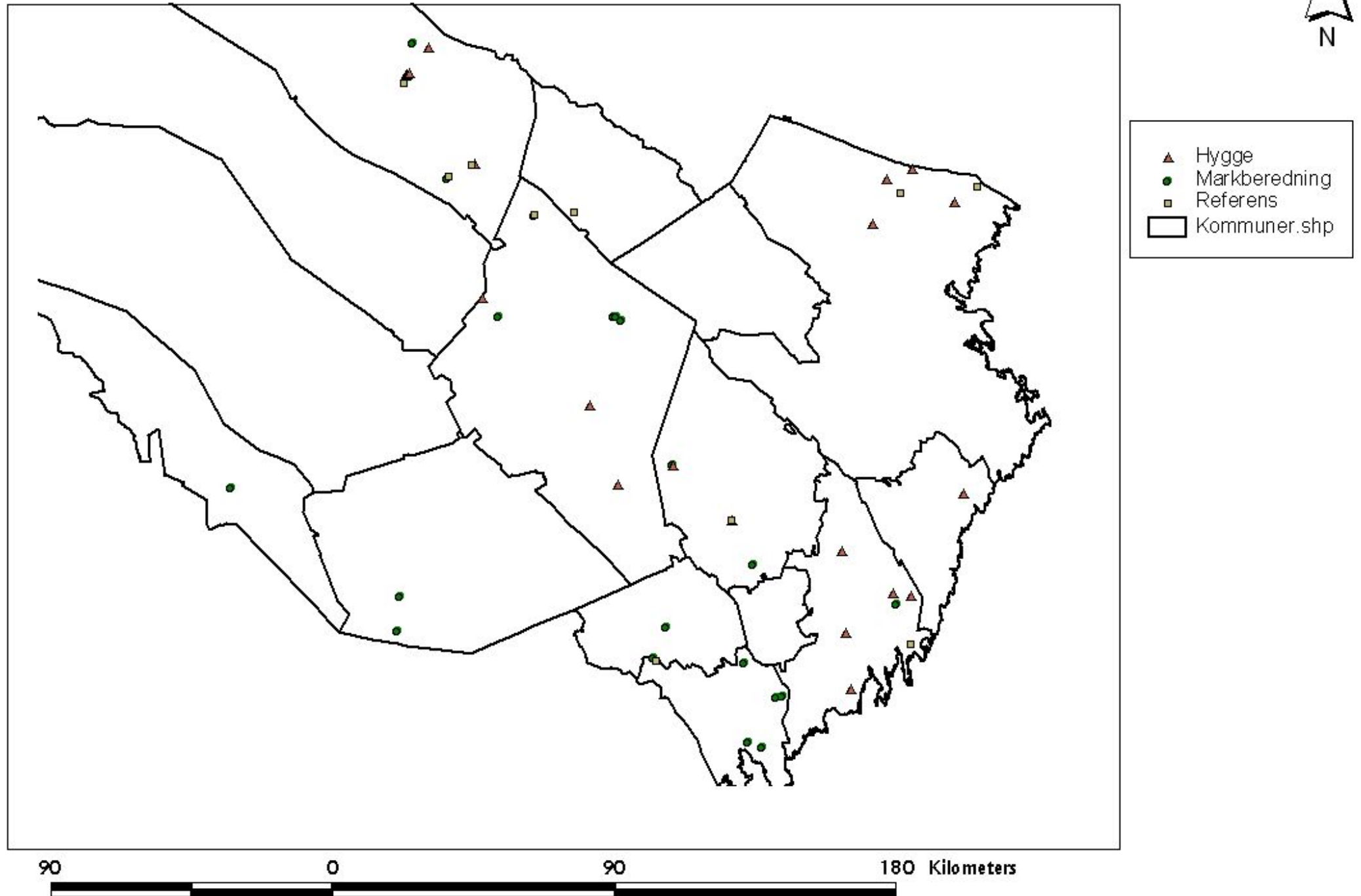
Åverkan:

Ringa åverkan: Överrisning eller ingrepp i fornlämningens yta som varken påverkar dess upplevelsevärde negativt eller dess vetenskapliga innehåll. Ringa åverkan är t.ex. åverkan som orsakats utan att man kört upp på fornlämningen med en maskin (man kan ha kommit åt fornlämningen på annat sätt i samband med avverkning eller utforsling av virket). Ringa åverkan behöver med undantag för överrisning inte åtgärdas.

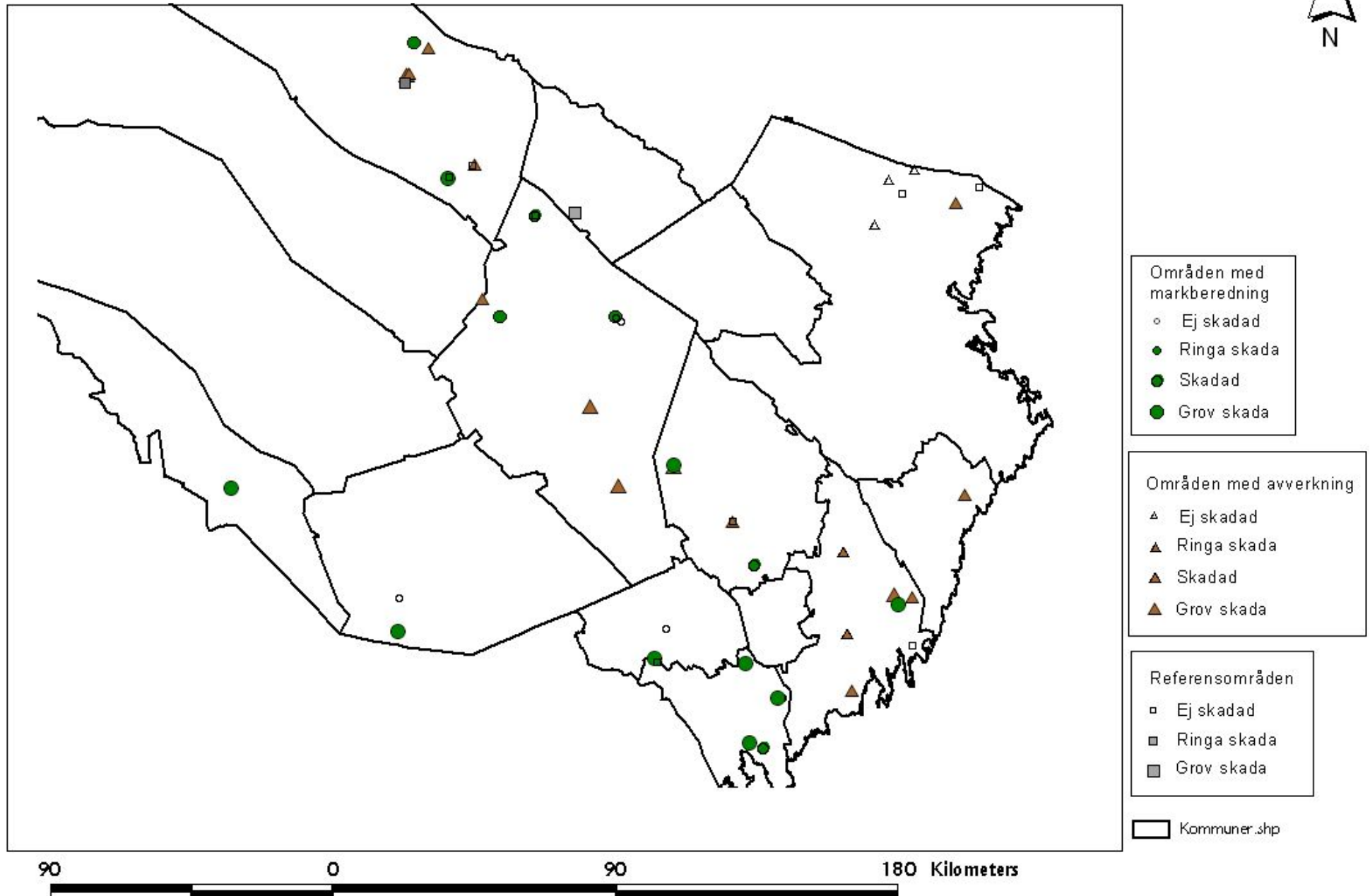
- Skada:** En skada är reversibel. Skador är tydlig yttre åverkan som inte förmodas påverka fornlämningens vetenskapliga informationsinnehåll men som förändrar upplevelsevärdet negativt och därför bör återställas. Exempel på skador är stenar som rubbats i utkanten av en gravanläggning eller markberedningsspår som inte påverkar kulturlager och anläggningar i fornlämningsområdet. Även övertäckning som måste åtgärdas – t.ex. flis- eller risupplag – betraktas som skada.
- Grov skada:** En Grov skada är irreversibel. Åverkan bedöms som grov skada om den förmodas påverka fornlämningens eller fornlämningsområdets vetenskapliga informationsinnehåll. Exempel på grova skador är markberedningsskador i fornlämning samt i kulturlager och anläggningar inom fornlämningsområdet. Även marknivåförändringar som åstadkommit genom tryck av maskin och körskador som blottlagt kulturlager och anläggningar är grova skador. Som grova skador räknas också rotvältor som är indirekt orsakade av skogsbruket, t.ex. efter en stormfälld frötall som stått i en fornlämning och efter stormfälld skog på fornlämning som ligger omedelbart intill en avverkningsyta och där ingen skyddszon med skog lämnats mellan fornlämningen och avverkningsytan. Grova skador bör undersökas arkeologiskt innan återställning.

Utvärderade lokaler för skogsbruksskador i Västerbottens län 2005

Skadebild över inventerade områden med fornlämningar

Resultat av inventering av skogsbruksskador i Västerbottens län 2005										
	Antal	Lokaler med nya skador på lämningar	Lokaler med nya skador på lämningsområden	Lokaler med gamla skador på lämningar	Lokaler med gamla skador på lämningsområden	%	Lokaler med nya skador på lämningar	Lokaler med nya skador på lämningsområden	Lokaler med gamla skador på lämningar	Lokaler med gamla skador på lämningsområden
Totalt	40	22	32	7	3		55	80	17,5	7,5
Markberedning	20	10	15	3	3		50	75	15	15
Hygge	20	12	17	4	0		60	85	20	0

Skadetyper	Lokaler med nya skador på lämningar				Lokaler med nya skador på lämningsområden			
	Hjul	Markberedning	Övertäckning	Annan skada	Hjul	Markberedning	Övertäckning	Annan skada
Markberedning	8	4	4	1	11	10	2	1
Hygge	10	0	8	0	14	1	7	0
Summa	18	4	12	1	25	11	9	1

Resultat av inventering av skogsbruksskador i Västerbottens län 2005										
	Antal	Lokaler med nya skador på lämningar	Lokaler med nya skador på lämningsområden	Lokaler med gamla skador på lämningar	Lokaler med gamla skador på lämningsområden	%	Lokaler med nya skador på lämningar	Lokaler med nya skador på lämningsområden	Lokaler med gamla skador på lämningar	Lokaler med gamla skador på lämningsområden
Totalt	10	2	0	4	7		20	0	40	70
Referensytor		2	0	4	7		20	0	40	70

Skadetyper	Lokaler med nya skador på lämningar				Lokaler med nya skador på lämningsområden			
	Hjul	Markberedning	Övertäckning	Annan skada	Hjul	Markberedning	Övertäckning	Annan skada
Referens	0	0	1	1	0	0	0	0

Lokaler för uppföljning av skogsbruksskador i Västerbottens län 2005

Landskap	Socken	Raänr	Sakord	Status	Avverkningsår	
Ångermanland	Bjurholm	346	fångstgrop	R	2001	Markberedning
Västerbotten	Byske	426	boplatsgrop klapp	R	2003	Referens
Västerbotten	Byske	279	hård	R	2000	Hygge
Västerbotten	Byske	555	hård	R	2003	Hygge
Västerbotten	Byske	589	fångstgrop	R	0	Referens
Västerbotten	Degerfors	9	fångstgrop	R	2002	Markberedning
Västerbotten	Degerfors	147	fångstgrop	R	2001	Markberedning
Västerbotten	Degerfors	149	fångstgrop	R	2000	Hygge
Västerbotten	Degerfors	449	fångstgrop	R	2004	Hygge
Västerbotten	Degerfors	454	fångstgrop	R	2004	Referens
Lappland	Dorotea	62	fångstgrop	R	2001	Markberedning
Västerbotten	Jörn	552	fångstgrop	R	2000	Hygge
Västerbotten	Jörn	479	hård	R	2003	Hygge
Lappland	Lycksele	871	bevattningskanal	R	2002	Hygge
Lappland	Lycksele	35	boplat	(R)	2001	Markberedning
Lappland	Lycksele	578	boplat	(R)	2001	Markberedning
Lappland	Lycksele	585	boplat	(R)	0	Referens
Lappland	Lycksele	968	boplat	(R)	2003	Markberedning
Lappland	Lycksele	44	fångstgrop	R	2004	Hygge
Lappland	Lycksele	636	fångstgrop	R	2004	Hygge
Lappland	Lycksele	957	hård	R	2003	Markberedning
Lappland	Lycksele	992	hård	R	2003	Markberedning
Lappland	Malå	249	fångstgrop	R	2004	Referens
Ångermanland	Nordmaling	80	fångstgrop	R	0	Referens
Ångermanland	Nordmaling	149	fångstgrop	R	2004	Markberedning
Ångermanland	Nordmaling	239	fångstgrop	R	2001	Markberedning
Ångermanland	Nordmaling	20	milstolpe	R	2002	Markberedning
Ångermanland	Nordmaling	39	fångstgrop	R	2004	Markberedning
Ångermanland	Nordmaling	106	fångstgrop	R	2002	Markberedning
Ångermanland	Nordmaling	15	stensättning	R	2000	Markberedning
Västerbotten	Nysätra	140	stensättning	R	2004	Hygge
Lappland	Sorsele	154	fångstgrop	R	2003	Hygge
Lappland	Sorsele	201	fångstgrop	R	2004	Hygge
Lappland	Sorsele	202	fångstgrop	R	2004	Hygge
Lappland	Sorsele	205	fångstgrop	R	0	Referens
Lappland	Sorsele	208	fångstgrop	R	2004	Hygge
Lappland	Sorsele	255	fångstgrop	R	0	Referens
Lappland	Sorsele	257	fångstgrop	R	2002	Markberedning
Lappland	Sorsele	263	fångstgrop	R	2004	Hygge
Lappland	Sorsele	274	fångstgrop	R	0	Referens
Lappland	Sorsele	464	fångstgrop	R	2001	Markberedning
Västerbotten	Sävar	209	boplat	(R)	2002	Markberedning
Västerbotten	Sävar	252	gårdstomt	R	2000	Hygge
Västerbotten	Sävar	267	gårdstomt	R	2001	Hygge
Västerbotten	Sävar	14	röse	R	2004	Referens
Västerbotten	Umeå	403	boplat	(R)	2001	Hygge
Västerbotten	Umeå	432	boplat	(R)	2000	Hygge
Västerbotten	Umeå	564	boplatsgrop	R	2001	Hygge
Lappland	Åsele	1005	boplat	(R)	2003	Markberedning
Lappland	Åsele	35	fångstgrop	R	2002	Markberedning

Bilaga 7

Avverkningsyta	Socken	RAÄ nr
1	Bjurholm	346
2	Byske	279
3	Byske	555
4	Degerfors	9
5	Degerfors	147
6	Degerfors	149
7	Degerfors	449
8	Dorotea	62
9	Jörn	479
10	Jörn	552
11	Lycksele	35
12	Lycksele	44
13	Lycksele	992
14	Lycksele	578
15	Lycksele	636
16	Lycksele	871
17	Lycksele	957
18	Lycksele	968
19	Nordmaling	15
20	Nordmaling	20
21	Nordmaling	39
22	Nordmaling	106
23	Nordmaling	149
24	Nordmaling	239
25	Nysätra	140
26	Sorsele	154
27	Sorsele	201
28	Sorsele	202
29	Sorsele	208
30	Sorsele	257
31	Sorsele	263
32	Sorsele	464
33	Sävar	209
34	Sävar	252
35	Sävar	267
36	Umeå	403
37	Umeå	432
38	Umeå	564
39	Åsele	35
40	Åsele	1005

VÄSTERBOTTENS
MUSEUM

Box 3183, 903 04 Umeå
Telefon 090-17 18 00. Telefax 090-77 90 00.
info@vasterbottensmuseum.se
www.vasterbottensmuseum.se